

még a Mátrába is betévedhet egy méretes mackó, a történet végig valószerűnek tűnik, a költő pedig finoman úszkál az álom és a valóság között. De jellemző, ahogyan a költő az álomban viselkedik: semmi félelem, ijedelem, úgy fogadja látogatóját, mintha afféle farsangi alakoskodó tért volna be hozzá. Olykor maga a költő sem tudja, hogy a valóságban vagy álmaiban, képzeletében létezne például egy táj: „Néhány emlékezetemből felrémli tájról / képtelen vagyok eldönteni, tán álmodtam, vagy valóban jártam-e ott” (*Táncoló dervisek – Varázsfüvek*). Máskor viszont a dolgok válnak eleven, organikus valósággá: „Szobámat betölti a tücsökszó / meg egy durva lécekből tákolt / vízimalom vidám kerepelése. / A tarka tücsköt Reich Károly rajzolta pasztell krétával, ahogy / gubbaszt egy omló rögön – kezében cini-cini hegedű. / A csöpp vízimalmot pedig barna diópáccal örökítette meg Gerzson Pali” (*Vízimalom – Varázsfüvek*). Nincs kétségem afelől, hogy Szepesi Attila valóban *hallja* a Reich rajzolta tücsök ciripelését, hiszen ahogy a *Varázsfüvek* mottójában idézi Hermann Hessét, az élettudományokat ő is a természettől tanulta: „Szerencsére már iskolakezdés előtt elsajátítottam az élethez szükséges tudományokat, melyekre almafák, eső és nap, folyók, erdők, méhek és bogarak tanítottak.”

A kárpátaljai gyerekkort, az áttelepülést, a Budapest-élményt felidéző *Medvecukor* mottója viszont a – szintén „természetbarát” – Kiplingé: „Ami van, az volt is. Ami lesz, nem más, mint egy visszatérő elfelejtett esztendő.” Ha hihetünk a mottónak (és miért ne hinnénk), a költő számára idő, sem lineáris, sem körkörös, tulajdonképpen nem létezik. Egyetlen – térré váló – idő létezik csak, az, ahogyan

a megélt élmények fölhalmozódnak egyetlen szétválaszthatatlan élet-, sors-vízióvá. Ennek az egyetlen életkép-vízióknak fragmentumai az álmok, tücskök, csodabogarak, vízfejű szörnyek, jeles festők, költők, limlom kacatok, koldusok, suszterek, kovácsok, kiskondások, elhurcolt családtagok, nagybácsik, nagynénik, mártírhalált szenvedett görög katolikus papok, nyomorúságos ruszinok, vidám orosz katonák, böszme beszpekások, ávosok, házmesterek – az ő történeteiket az emlékező akár tetszés szerinti sorban is előhúzhatná, hiszen szétválaszthatatlanul egyként él benne, de Szepesi Attila előzékeny alkotóként nagyjából lineáris történetként is olvasható köteteket szerkesztett. Összetartozik, de valójában mégsem épül egymásra a kárpátaljai szovjet és a magyar szovjet éveket mesélő *Medvecukor* és az '56-os forradalom napjait, szereplőinek utóéletét, a természetben tett bolyongásait, festőkkel, költőkkel, művészekkel való találkozásainak élményeit feldolgozó *Varázsfüvek* kötet. Sűrűsödési pontok természetesen vannak, de minden az egyetlen élet(vízió) része.

Tényszerűen, hogy milyen volt – a korabeli állapotok szerint a költő viszonylagos jobb létben élő családján keresztül – a mindennapi élet a második világháború után Kárpátalján, szinte enciklopédikus teljességgel megismerhetjük, valamennyire a nagytörténesekre is ráláthatunk, de Szepesi Attila célja, azt hiszem, nem a múltértelmezés, hanem a világteremtés. Nem a nagy-világé, hanem a kisvilágok mesteri költője ő. Azé a kisvilágé, amely az élet és a természet megélt apróságából épül, amelynek költőanyaga a szeretet, és amely fragmentumainak valóságosságával együtt teljességértékű.

SZÁSZ LAJOS

Hatos Pál: Szabadkőművesből református püspök

Ravasz László élete

Jaffa, 2016

Nem csupán a szűkebben vett református egyházi közösség tagjai, hanem – talán nyugodtan mondhatjuk – minden, a 20. századi magyar (eszme)történet iránt érdeklődő olvasó örömmel és érdeklődve vette kezébe Hatos Pál nemrég megjelent biográfiáját. Nem véletlen ez a szembeállítás, hisz a szerző, aki katolikus létére évtizedek óta foglalkozik a protestantizmus eu-

rópai és magyar eszmetörténeti jelentőségével, tudatosan törekedett arra, hogy Ravasz László személyét és életművét a „láthatatlan református pantheon” szűkebb köréből kiemelve „az egyetemes magyar szellem-történet” felől közelítse meg.

A Jaffa Kiadó történettudományi sorozatában megjelent kötet klasszikus értelemben vett életrajz,

SZÁSZ LAJOS (1988) Debrecen

hősének életútját születésétől haláláig követheti nyomon az olvasó. Mindez már önmagában is figyelemre méltó, hiszen Hatos Pál könyve az első kísérlet egy teljes Ravasz-biográfia megírására.

Ravasz László (1882–1975) életművének sokszínűsége, illetve a századfordulótól egészen az 1970-es évek tartó folyamatos szellemi aktivitása és írói termékenysége miatt kísérletet is alig lehet tenni az életmű rövid felvázolására. Hatos Pál megpróbálja mégis egységben, a magyar eszmetörténet felől közelítve ábrázolni ezt a gazdag életutat. Felvillantja előttünk a fiatal és tehetséges kolozsvári református teológiai professzor alakját, láthatjuk őt az első világháborút megelőző évek szellemi harcaiban, amint egyre inkább a konzervatív oldalon találja meg a helyét, majd a világháborút követően az egészen új helyzetbe kerülő erdélyi magyar közösség legszűkebb vezetői között. A kötet gerincét a Ravasz László 1921-től 1948-ig tartó, dunamelléki püspöki tevékenységét bemutató oldalak alkotják. Végül hosszan elidőzik a szerző Ravasz 1945 utáni útkeresésénél, majd 1948-ban történő lemondatásánál. Az utolsó fejezetek pedig a lemondott püspök belső emigrációját, illetve az 1956-ban még egyszer utoljára az egyház vezetői szerepébe kerülésének történetét mutatják be.

Külön ki kell emelni azokat a fejezeteket, melyek az életmű azon részeivel foglalkoznak, melyek eddig nem kerültek a történettudományi érdeklődés homlokterébe. Így hosszabb elemzést olvashatunk a püspök gyermekkoráról, családjáról, szülőföldjének, Kalotaszegnek, illetve a tágabban értelmezett Erdélynek az életműben betöltött szerepéről. Ide tartozik a szerző saját kutatásaira támaszkodó, talán a legigényesebb és legtöbb levéltári forrást megmozgató, az 1921-es püspökválasztás és Ravasz repatriálásának hátterét feltáró fejezet.

Hatos Pál tudatosan törekedett a Ravasz László személyét övező akár negatív, akár pozitív előjelű elfogultságtól mentes, empatikus, de mégis objektív életrajz megírására. Mindamellet azt látjuk, hogy nem riadt meg a sarkos, vitatható vélemények megfogalmazásától sem. Kétségtelenül izgalmas és nagyon fontos vállalkozás a szerző azon kísérlete, hogy Ravasz László gondolkodói életútját a magyar eszmetörténet általános megállapításait figyelembe véve, ezen a szélesebb horizonton belül ábrázolja. Hatos meglátása szerint Ravasz szellemi pályája a 19. századi, protestantizmussal szoros kapcsolatot ápoló liberalizmusból kiábránduló konzervatív gondolkodó útja, aki még a második világháború után is fenntartotta konzervatív tájékozódásának sarokpontjait. Tagadhatatlan, hogy ez a kötet végighúzó egységes kép nagyjából helyesen

értékeli Ravasz eszmei fejlődését, ám mégis alkalmas arra, hogy az életmű ábrázolása és értékelése hangsúlyjaiban néhol megbillenjen. Érzésem szerint Hatos Pál néhol túlságosan is mereven próbálja Ravasz életművét az általa felvázolt konzervatív eszmei keretek közé beszorítani. Amellett, hogy néhol ez erőltetettnek hat (pl. amikor a református egyház Ravasz által végbevitt centralizációjáról, és ennek 1948 utáni következményeiről ír, akkor elfelejti, hogy mind 1948-ban az egyházkerületi főgondnok-választás során, mind pedig 1956-ban a Megújulási Mozgalom támogatása alkalmával ékes bizonyítékát adták a református gyülekezetek a mindenkori világi és egyházi hatalom elvárásaitól független, autonóm gondolkodásuknak, és nem mellesleg a Ravasz László személye iránti hűségüknek), véleményem szerint az életmű egységes, kiegyensúlyozott ábrázolásánál is problémákat okoz. Meglátásom szerint például Ravasz kétségtelen antiszemitizmusa a kelleténél sokkal nagyobb hangsúlyt kap, mint amekkorát az életmű egészét tekintve megérdemelne. Emellett azonban például Ravasz László teológiai gondolkodásának fejlődése, a 20. századi protestáns teológiai gondolkodás nagy átalakulásában elfoglalt helye, illetve a püspök szigorúan véve egyházi tevékenysége a megérdemelnél sokkal kisebb figyelemben részesül.

Mindezt természetesen a már korábban említett szerzői célkitűzéssel, az eszmetörténeti megközelítéssel lehet magyarázni. Ehhez képest természetesen az életmű egyéb – valóban talán tényleg csak a protestáns „emlékezetközösséget” megmozgató –, de az életpálya szempontjából mégis hangsúlyos szeletei nem kaptak akkora figyelmet. Ennek fényében az sem lehet véletlen, hogy a szerző több alkalommal szinte magyarázódik hőse csupán egy szűkebb, egyházi közösségre szorítókozó jelentősége miatt. A jelentéktelenség érzetétől való szabadulási vágy motiválhatta talán a kissé bulvárosra sikeredett, kétségtelenül figyelemfelkeltő, ám egyébként önmagában félreérthető címet is. Hiszen Ravasz éppenséggel azzal jelentett kivételt, hogy több elődjével ellentétben már nem volt szabdokműves, amikor püspökké választották.

Összességében elmondhatjuk, hogy Hatos Pál könyve értékes, adatgazdag, de mégis tömör áttekintése Ravasz László hosszú nyúlt és termékeny életpályájának. Az eszmetörténet felől közelítő értelmezés fontos lépéseket tett a protestáns egyházak 20. századi útkeresésének, szellemi tájékozódásának áttekintése felé. Meglátásom szerint azonban a püspök életművének teljes feldolgozása Hatos Pál könyvével szinte csak elkezdődött, a befejezése, a teljesség igényével történő értékelése még távol van.